

KOZMA TAMÁS ÉS MUNKATÁRSAI: TANULÓ RÉGIÓK MAGYARORSZÁGON

AZ ELMÉLETTŐL A VALÓSÁGIG¹

[DOI 10.35402/kek.2019.1.7](https://doi.org/10.35402/kek.2019.1.7)

A Debreceni Egyetem Felsőoktatási K&F Központjának (CHERD-Hungary) könyvsorozatában, annak 11. kiadványaként megjelent kötet aktuális, fontos és izgalmas, ugyanakkor hazánkban jelentőségéhez képest mindeddig viszonylag kevés tudományos kutatást megihlető témakört vizsgál. Az élet legkülönbözőbb területein rendszeresen hallhatunk a tanulás fontosságáról, mégpedig nemcsak egyéni, hanem közösségi szinten (közösségi tanulás – tanuló közösségek), akár egy bizonyos térségben vagy településen élő emberi közösségek vonatkozásában is (tanuló régiók). Mégis gyakran támadhat az az érzésünk, hogy ezek a nemes érzésekre apelláló fogalmak a gyakorlati döntések szintjén könnyedén kiüresednek. Szélsőséges esetben mintha főként csak az motiválná használatukat, hogy a döntéshozatal és a forráselosztás erősödő centralizálódásának időszakaiban a legkevesebb erőforrással rendelkezők előtt is föl lehessen „villantani” a reményt, hogy ha „tanulnak”, maguk is képessé válhatnak a szűkös helyzetükből való kitörésre. Azonban hogy ez miként képzelhető el a gyakorlatban, egyáltalán mit is jelent a „tanulás” ilyen összefüggésben, gyakran talány marad.

A többféle diszciplínára – köztük a pedagógiára, a földrajztudományra és a szociológiára – alaposan rálátó, azok szempontjait együttesen mozgósító, neveléstudományi szakemberekből álló, debreceni, pécsi és budapesti szakmai műhelyeket egyaránt képviselő szerzői kollektíva arra a nehéz feladatra vállalkozott, hogy szakmailag színvonalas, gyakorlati iránymutatót adó tartalommal töltsen meg a fenti fogalmakat. Ebből a szándékból és az általa vezérelt kutatóprojektből (*LeaRn projekt*) egy igen sokszínű, számtalan fontos kérdést bemutató, gondolatébresztő kötet született. A kiadvány világos logikai struktúrát követ: a projekt rövid ismertetése után a vonatkozó elméleti háttér bemutatására kerül sor, amelyet a formális, a nem formális, a kulturális és a közösségi tanulás témakörének elemzése

követ, hogy aztán ezeket az elemeket összekapcsolva történhessen meg a tanuló régiók értelmezési és vizsgálati lehetőségeinek áttekintése magyarországi összefüggésekben.

A kötet egyik fontos erényének tartom, hogy a szerzők nyíltan kimondják: a tanuló régió, tanuló város, tanuló közösség kifejezések nem valamiféle tudományos igényű definíciók egy-egy jelenség világos megragadására, hogy utóbbiakat „aztán vizsgálni, elemezni, végül pedig mérni lehessen”, hanem „fejlesztéspolitikai jelszavak”, amelyek használatának „célja sokkal inkább a mozgósítás” (Kozma és mtsai 2015:73). Ezzel a megállapítással meghaladhatóvá válik azoknak a tudományos munkáknak az általános problémája, amelyek sokféle tudományos és szakpolitikai anyag felszínes, ötletszerű, gyakran egymásnak is ellentmondó fogalomhasználatát elemelve próbálják – a dolog természetéből adódóan jellemzően sikertelenül – megtalálni egy fogalom „magvát”, használatának praktikus értelmét. Jelen kötet szerzői ehelyett azt az előremutató stratégiát választják, hogy maguk töltsék meg fajsúlyos tartalommal az említett kifejezéseket, azonosítva vizsgálatra váró fontos társadalmi kérdéseket, amelyeket aztán alaposan elemeznek és a kapcsolódó problémák orvoslására konkrét javaslatokat is tesznek. (Megjegyzendő: talán lehetett volna bizonyos előnye annak, ha a fentiek már a kapcsolódó definíciókat részletesen áttekintő 2.1. fejezet előtt kimondásra kerülnek, nemcsak utána, a 2.3. fejezet végén).

A munka komoly érdeme, hogy a formális mellett a nem formális tanulási formákat is behatóan vizsgálja: az általános felnőttképzés, valamint a felnőtt szakképzés bemutatása hazánk jelenlegi képzettségi és munkaerőpiaci viszonyai mellett rendkívül lényeges feladat, sok oktatással foglalkozó munkában mégis kevés figyelem irányul rájuk valós jelentőségükhöz mérten. Hasonlóan örömteli a civil szervezeteknek, a tanodáknak, a cigány fiatalokra fókuszáló kezdeményezéseknek, valamint a kulturális tanulás különböző formáinak, így a médiának és a szabadidős sporttevékenységeknek az elemzése. A tanulással kapcsolatos tudományos és közéleti diskurzusokban utóbbiak gyakran említés

1 Kozma Tamás és munkatársai 2015 *Tanuló régiók Magyarországon. Az elmélettől a valóságig*. Debrecen. Debreceni Egyetem Felsőoktatási K&F Központ (CHERD)

sztintjén sem jelennek meg, pedig, ahogy jelen tanulmány szerzői konkrét példákat is kiemelve érzékletesen rámutatnak, a hatások óriási. Nagyon tanulságosak például azok az eredmények, amelyek hazai vonatkozásban egy nagy nézettségű kereskedelmi, valamint több közszolgálati televízió programkínálatáról is kimutatják, hogy mindkettőben sokkal több bulvárhír jelenik meg, mint a megfelelő német és osztrák tévécsatornákon. Az ehhez hasonló kutatási eredményeknek a médiaszerkesztés terén mindenképpen messzire menő következtetésekhez kellene vezetniük abban a mai információs társadalomban, ahol immár nem az információhoz való szűkös hozzáférés jelenti a fő problémát, hanem a valós és valótlan információk (a „fake news”) szétválasztásának nehézségei, valamint az, hogy a médiafogyasztók mennyire vannak (vagy nincsenek) felkészítve a médiából áramló információk folyamatos forráskritikai mérlegelésére.

Geográfusként nagyon lényeges pozitívumnak tartom a kötet szerzőinek érzékenységét a térbeli aspektusok fontossága iránt. Rendkívül tanulságos, hogy több kérdés – például a szakképzés – vizsgálatára eltérő léptékeken, országos, járási és helyi/települési viszonylatban is sor kerül. Különösen itt, valamint a közösségi tanulásról szóló 6. fejezet kimondottan izgalmas, jó érzékkel szintetizáló esettanulmányaiból (Geresdlak, majd még inkább Mezőtúr és Szarvas, valamint Tiszaföldvár és Kunszentmárton összevetéséből) tűnik ki, hogy a tanuló közösség kialakulásának egy adott helyi közegben mennyire fontos tényezője a településkörnyéki, járási háttér. Ez világosan felhívja rá a figyelmet, hogy a települési szinten megjelenő társadalmi kihívások sikeres kezelésére aligha van lehetőség pusztán a település határain belülre koncentráva, kizárólag az ottani erőforrások – akár mégoly átgondolt – mozgósításával. A tanuló város, a tanuló falu a tanuló járásnál kezdődik – akkor is, ha a járási szint közigazgatási, hatalmi értelemben vett üressége, a települési vezetőket, önkormányzatokat pedig sokszor az egymással való rivalizálásra készítő központi forráselosztási mechanizmusok éppen ennek tudomásulvétele és elfogadása ellen hatnak. Ezek a konkrét gyakorlati döntéshozatalban messzemenően megszívlelendő megállapítások egyébiránt egyértelmű összhangban állnak azzal a terület- és településfejlesztési téren széles körben elfogadott felismeréssel, hogy a nehezebb helyzetű közösségek viszonyainak javítására elsődlegesen járási, „településkörnyéki” programokkal nyílhat lehetőség, nem szigorúan egy-egy településre koncentrálóakkal.

A kutatás érdekes részét képezi a tanuló régiók kvantitatív statisztikai adatokra épülő „kirajzolása” Magyarország térképén (7. fejezet). A sokféle mutató áttekintését, elemzését követően a szerzők komplex mutatók számításával, valamint klaszteranalízis és területi autokorrelációs eljárások alkalmazásával igyekeznek néhány átfogó térképen bemutatni hazánk települési szintű viszonyainak területi szerkezetét. Kétségtelen, hogy minden ehhez hasonló sokdimenziós vizsgálattal szemben – éppen a vizsgált jelenség összetettsége, megragadásának nehézsége miatt – könnyű „elégedetlenkedő” kritikát megfogalmazni, hiszen az eredmények sokszor legalább annyira függenek a kutatói mutatóválasztástól és egyéb, szubjektív tényezőktől, mint a vizsgálni kívánt jelenség tényleges viszonyaitól. Jelen tanulmány kapcsán azonban véleményem szerint két fontos szempontot figyelembe kell vennünk. Egyrészt általános település- és területfejlesztői (sőt: döntéshozói) tapasztalat, hogy döntéshozói részről komoly és valós igény mutatkozik az efféle eredményekre és az őket ábrázoló térképekre. Könnyebb áttekinthetőségüknél fogva ugyanis – mindennemű korlátaikkal együtt – nagyban egyszerűsítik a döntéshozók számára a legfontosabb paraméterek áttekintését, egyben jól prezentálható előkészítő anyagként jelentős mértékben megkönnyíthetik a konkrét (így akár a közösségi tanulás fejlesztését elősegítő) projektek létjogosultságának bemutatását a választók felé. Kétségtelen, hogy egy rosszul sikerült térkép és egy, a helyzet javítása iránt érdektelen döntéshozó kombinációja még ronthat is a meglévő körülményeken, ugyanakkor a lényegi összefüggéseket kifejező térképek rátermett döntéshozók kezében nagyban előmozdíthatják a valós problémák felismerését és megoldását. A kötetben közölt, alapos elemzésre épülő térképek mindenképpen az utóbbi lehetőségét hordják magukban.

Másrészt a kötet értékét, meggyőző erejét nagyban növeli, hogy a szerzők nemcsak egyetlen generális térképet közölnek, hanem a számítás során használt részmutatókat külön-külön is ábrázolják. Így ugyanis az olvasónak lehetősége van felmérni, hogy az átfogó eredmények térképei nem valamiféle drámaian különböző területi szerkezetű tényezők fiktív, statisztikai átlagaként rajzolódnak ki, hanem olyan összefüggéseket tükröznek, amelyek létét a részmutatók önálló elemzése és értékelése is megerősíti. Meggondolandó lehetett volna ugyanakkor a térképekkel is alaposan dokumentált vizsgálat elvégzése más területi léptéken, elsősorban a járások szintjén is (nem a települési vizsgálat helyett, hanem

annak *kiegészítéseként*), különösen abból a már említett megállapításból fakadóan, hogy a helyi tanuló közösségek lehetőségei nemcsak magának a településnek, hanem utóbbi tágabb térségének a viszonyaitól is függenek.

A kiadványnak a fentiekén túlmenően is számos érdekes és értékes része van. Érdemi hiányérzete talán két ponton támadhat az olvasónak. A sok résztvevős tudományos projektek elkerülhetetlen, sőt bizonyos értelemben a munkát színesíteni képes velejárója, hogy minden kutató némiképp más stílusban, valamelyest különböző gondolatmenetet követve tárja fel és mutatja be az ő hatókörébe tartozó kérdéseket. Ez a jelen kötetben több helyen okoz szerkezeti, stilisztikai váltásokat, amelyek nem csökkentik a tartalmi megállapítások értékét, ugyanakkor egy átfogó egységesítés olvasmányo-

sabbá tehetett volna bizonyos részeket. Egyes fejezetekben, alfejezetekben elgépelésből is viszonylag sok maradt, amelyeknek a kiszűrése még egy kicsit növelhette volna a kötet kétségtelen erényeit.

Ezeket a kisebb szempontokat is figyelembe véve állapítható meg ugyanakkor, hogy a kiadvány nagyon fontos témákat taglalva, sokféle tényezőt figyelembe véve tesz tudományos értelemben lényeges és érdekesítő, valamint a döntéshozók és a szélesebb érdeklődő közönség számára is igen tanulmányos, gyakorlatias, *iránymutató* megállapításokat. Mindenképpen jó volna, ha ezek az észrevételek és javaslatok, valamint általában a háttérükben húzódó komplex szemléletmód mind jobban beszűrődnének a politikai és közéleti diskurzusokba. Úgy vélem, jelen kötet szerzői ennek előmozdítása felé tettek egy elismerésre méltó lépést.